

Det Muslimska Sverige

Framställning av Islam i Svenska Gymnasieläroböcker

Muslim Sweden

Representation of Islam in Swedish High School Textbooks

Bilal B.

Sammanfattning

Denna studie undersöker hur islam och muslimer skildras i läroböcker för religionskunskap på gymnasienivå i Sverige. Studiens övergripande mål är att bedöma i vilken utsträckning dessa läromedel förmår förmedla religionens rika inre mångfald – det vill säga om muslimer presenteras som en enhetlig massa eller som individer med skiftande religiösa, kulturella och sociala identiteter. Särskilt undersöks hur läroböckerna belyser skillnader i religiösa traditioner, kulturella uttryck och inomreligiös variation.

Studien genomförs som en kvalitativ analys av tre gymnasieläroböcker i ämnet religionskunskap: Relief Livsvägar, En människa, Tusen världar och Religion för gymnasiet 1. Den teoretiska grunden utgörs av normkritisk teori, som betraktar religion som en socialt formad och historiskt föränderlig praktik snarare än ett fast dogmatiskt system. Studien ansluter till och fördjupar tidigare forskning om hur islam skildras i svenska läroböcker.

Resultaten visar att de tre läroböckerna i varierande mån uppmärksammar den mångfald som präglar islam och dess praktiker. Medan vissa verk lyfter fram muslimers skiftande livsstilar, tolkningar och identiteter, tenderar andra att presentera islam främst genom dess gemensamma trosinnehåll och ritualer – ett tillvägagångssätt som ibland leder till en förenklad och generaliserande bild av religionen. Studien visar också att gränsen mellan religion, kultur och personlig identitet sällan problematiseras, vilket kan påverka elevers förmåga att uppfatta islam som en levande och mångfacetterad tradition.

Sammantaget visar studien att läroböckerna uppfyller vissa krav på neutralitet och bredd enligt läroplanen, men att det finns utrymme att ytterligare förbättra framställningen av islam och muslimer i riktning mot större exakthet och innehållsmässig fullständighet. En sådan förbättring skulle kunna bidra till att öka elevers förståelse för religiös mångfald och utmana rådande stereotyper i ett mångkulturellt samhälle.

Nyckelord: Islam, muslimer, gymnasieläroböcker, religionsundervisning, normkritik, mångfald.

Abstract

This study examines how Islam and Muslims are portrayed in upper secondary school religious education textbooks in Sweden. The overarching aim is to assess to what extent these teaching materials convey the rich internal diversity of the religion – that is, whether Muslims are presented as a homogeneous collective or as individuals with varying religious, cultural, and social identities. Special attention is paid to how the textbooks address differences in religious traditions, cultural expressions, and intra-religious variation.

The study employs a qualitative analysis of three upper secondary school textbooks in religious education: *Relief Livsvägar*, *En människa*, *Tusen världar*, and *Religion för gymnasiet 1*. The theoretical framework is grounded in norm-critical theory, which regards religion as a socially shaped and historically changing practice rather than a fixed doctrinal system. The study builds on and deepens previous research into the representation of Islam in Swedish textbooks.

The findings reveal that the three textbooks vary in the degree to which they acknowledge the diversity characterising Islam and its practitioners. While some works highlight Muslims' differing lifestyles, interpretations, and identities, others tend to present Islam primarily through its shared articles of faith and rituals – an approach that sometimes results in a simplified and generalising image of the religion. The study also finds that the boundary between religion, culture, and personal identity is rarely problematised, which may affect students' ability to perceive Islam as a living and multifaceted tradition.

Overall, the study shows that the textbooks meet certain requirements for neutrality and breadth in accordance with the national curriculum, but that there is scope to further improve the representation of Islam and Muslims towards greater accuracy and comprehensiveness. Such improvements could enhance students' understanding of religious diversity and challenge prevailing stereotypes in a multicultural society.

Innehållsförteckning

1	Inledning	
1.1	Syfte och frågeställningar	
1.2	Avgränsningar	
1.3	Teori och metod	
2	Bakgrund och kontext	
2.1	Religionsundervisningens historia i Sverige	
2.2	Läroplan, kursplan och läromedel	
2.3	Islams historia och inre mångfald	
2.3.1	Sunni och shi'a	
2.3.2	Sufism	
2.4	Muslimer i Sverige	
3	Tidigare forskning	
3.1	Härenstams studier av islam i läroböcker	
3.2	Otterbeck och kraven på läroböcker	
3.3	Samuelsson och muslimer i svenska skolor	
3.4	Emanuelsson och sui generis-diskursen	
4	Material	
4.1	Relief Livsvägar	
4.2	En människa, Tusen världar	
4.3	Religion för gymnasiet 1	
5	Normkritisk teori	
6	Metod: Kvalitativ innehållsanalys	
7	Resultat	
7.1	Intern mångfald inom islam	
7.2	Muslimer – homogen grupp eller mångfacetterade individer?	
7.3	Religion, kultur och identitet	
7.4	Pedagogiska konsekvenser	
8	Analys	
8.1	Textanalys	
8.2	Bildanalys	
9	Diskussion	
10	Slutsats	
11	Referenser	

1 Inledning

Religionskunskapen i den svenska gymnasieskolan fyller en viktig funktion i ett alltmer mångkulturellt samhälle. Genom att ge elever verktyg att förstå och reflektera över skiftande livsåskådningar och religiösa traditioner bidrar ämnet till både demokratisk bildning och mellanmännisklig förståelse. I centrum för undervisningen står läroböckerna, som historiskt har utgjort det viktigaste pedagogiska verktyget i klassrummet. De definierar i stor utsträckning vilken kunskap som anses relevant och hur den presenteras för eleverna.

Islam är den av världens stora religioner som under de senaste decennierna erhållit mest ökad uppmärksamhet i den svenska offentligheten – något som inte minst hänger samman med den kraftiga ökningen av muslimska invandrare och flyktingar som ägt rum sedan 1960-talet. Hur islam presenteras i landets gymnasieläroböcker är därför en fråga med direkta pedagogiska och samhällseliga konsekvenser: läroböcker är inte bara neutrala kunskapsförmedlare utan formar aktivt elevers föreställningar om religiösa grupper och deras inbördes relationer.

Forskning visar att läroböcker ofta förenklar islams interna mångfald genom att presentera religionen som ett enhetligt och ogenomträngligt system av regler och ritualer (Härenstam, 1993; Otterbeck, 2005). En sådan homogeniserande skildring riskerar att befränja fördomar och försvåra för elever att möta muslimer som medmänniskliga individer med varierande bakgrunder och tolkningar. Denna studie tar sin utgångspunkt i dessa problem och undersöker hur tre aktuella gymnasieläroböcker förmår fånga islams rika inre mångfald.

Studien anlägger ett normkritiskt perspektiv och använder kvalitativ innehållsanalys som metod. Syftet är att bidra till den pågående akademiska och pedagogiska debatten om hur religiös kunskap bör förmedlas i ett mångkulturellt samhälle, och därmed erbjuda underlag för en mer rättvisande och heltäckande framställning av islam i svenska läromedel.

1.1 Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att genom kvalitativ innehållsanalys undersöka hur islam och muslimer framställs i gymnasieläroböcker för religionskunskap i Sverige. Analysen fokuserar särskilt på i vilken mån

dessa läromedel förmår gestalta den inre mångfald som präglar islam – både ifråga om kulturell variation och skiftande former av religiös praxis bland muslimer. Studien är också intresserad av hur gränsen mellan religion, kultur och personlig identitet hanteras, samt vilka pedagogiska konsekvenser dessa framställningar kan få för elevernas förståelse.

Studien vägleds av följande frågeställningar:

1. Hur beskrivs skillnader bland islam och muslimer i svenska gymnasieläroböcker?
2. Framställs muslimer som en homogen grupp eller som mångfacetterade individer?
3. Diskuteras och beskrivs skillnader mellan religiös praktik, kulturell identitet och rörelsers inriktningar?
4. Hur påverkar dessa framställningar elevernas förståelse av islam och muslimer?

1.2 Avgränsningar

Studien är avgränsad till tryckta gymnasieläroböcker i ämnet religionskunskap. Gymnasienivån valdes därför att undervisningen på denna nivå representerar en högre grad av ämnesdjup och förväntas stimulera elevernas förmåga till kritisk reflektion och analys. Gymnasieläroböcker är också generellt sett mer omfattningsrika, vilket skapar bättre förutsättningar för en djuplodande granskning.

Tre läroböcker har valts ut baserat på deras faktiska användning i gymnasieskolor och deras lämplighet för studiens analytiska syften. Studien gör inte anspråk på att täcka alla tillgängliga läromedel på den svenska marknaden, utan syftar till en kvalitativt djupgående analys av ett begränsat men representativt urval. Ämnen som genus och könsskillnader inom islam, politisk islamism och islamisk rättsvetenskap faller utanför studiens ram, då dessa kräver egna specifika forskningsramverk. Fokus är konsekvent på hur intern religiös och kulturell mångfald gestaltas i det pedagogiska innehållet.

Vad gäller tidigare forskning prioriteras studier knutna till den svenska utbildningskontexten; därför täcker litteraturöversikten inte all internationell forskning på området.

1.3 Teori och metod

Det teoretiska ramverket består av normkritisk teori, som utmanar den underförstådda normalitet som genomsyrar utbildningsmaterial och andra samhälleliga institutioner. I studiens kontext appliceras detta ramverk på hur läroböcker konstruerar och reproducerar normer kring religion, identitet och mångfald. Metoden är kvalitativ innehållsanalys, som möjliggör en noggrann granskning av både explicita och implicita betydelser i läroböckernas texter och bilder. Dessa delar presenteras utförligare i kapitel 5 och 6.

2 Bakgrund och kontext

För att placera studien i sitt rätta sammanhang redovisas här relevanta bakgrundsfaktorer: skolans uppdrag och läroplanens krav, läromedlens roll i undervisningen, islams historiska ursprung och inre mångfald, samt muslimers närvaro i det svenska samhället.

2.1 Religionsundervisningens historia i Sverige

Under 1900-talets lopp genomgick religionsundervisningen i den svenska skolan en genomgripande förvandling. Fram till 1960-talet dominerade kristendomskunskapen, präglad av ett konfessionellt förhållningssätt som syftade till att befrämja kristen tro bland eleverna. Med sekulariseringen och den ökade förekomsten av demokratiska värden i den offentliga debatten öppnades frågor om ämnets innehåll och legitimitet. Resultatet blev en successiv omvandling från kristendomskunskap till det icke-konfessionella religionskunskapsämne som är kännetecknande för dagens svenska skola (Aldrin, 2020).

Denna omvandling innebar en breddning av undervisningens innehåll. Islam, judendom, hinduism och buddhism fick successivt större utrymme i läroplaner och läromedel, i linje med Sveriges växande kulturella och religiösa mångfald. Skolans roll förändrades från att stödja en specifik religiös övertygelse till att ge eleverna en övergripande och kritisk förståelse av religioner och livsfilosofier (Aldrin, 2020). Denna nya inriktning är tydlig i skollagen (2010:800) och den aktuella gymnasieläroplanen Gy25, som båda betonar objektivitet, vetenskaplighet och respekt för mångfald.

2.2 Läroplan, kursplan och läromedel

Den nya gymnasieläroplanen Gy25, som börjades införas i den svenska gymnasieskolan från den 1 juli 2025, innebär en strukturell förändring av hur gymnasieutbildning organiseras. Tidigare kurser ersätts av ämnen med skiftande nivåer, vilket syftar till att tydliggöra progressionen i utbildningsinnehållet och ge mer utrymme för fördjupning. Gy25 understryker vikten av kulturell och religiös mångfald samt förmågan att analysera och respektera olikheter (Skolverket, u.å.).

Läromedlets roll i den svenska skolan har diskuterats utförligt i forskning och policy. Nationalencyklopedin definierar läromedel som 'resurs för lärande och undervisning; traditionellt främst läroböcker, läseböcker, övningsböcker och ordböcker'. Skolverket har i det nya regelverket utförligare definierat vad som räknas som läromedel för att stödja lärarnas val av material (Skolverket, 14/11–2025).

Thomas Widholm visar i sin studie om läromedelsanvändning i religionskunskap på gymnasiet att den traditionella läroboken, trots digitala alternativ, fortfarande spelar en central roll som informationskälla. Lärare kompletterar dock i allt högre grad med egna material, presentationer och digitala resurser (Widholm, 2020). Rapporten 'I enlighet med skolans värdegrund' konstaterar att läroboken betraktas som ett tillförlitligt referensverktyg som garanterar att läroplanen och kursplanerna följs, vilket gör den synnerligen central i analysen av hur religiöst innehåll förmedlas (Skolverket, 2006, s. 49–50).

2.3 Islams historia och inre mångfald

Islam grundades under 600-talet e.Kr. på den arabiska halvön. Profeten Muhammad mottog enligt islamisk tradition de första uppenbarelserna från Gud via ängeln Gabriel i grottan Hira år 610 e.Kr. Dessa uppenbarelser lade grunden för det som sedermera sammanställdes till Koranen (Lings, 2008, s. 49–52).

Det tidiga muslimska samfundets etablering möttes av kraftigt motstånd från de styrande krafterna i Mecka. År 622 e.Kr. genomförde Muhammad och hans följare den så kallade Hijra – migrationen till staden Yathrib (senare Medina) – en händelse som markerar början på den islamiska tideräkningen. I Medina etablerades ett organiserat religiöst och politiskt samfund, Umma (Lings, 2008, s. 138–144). År 630 återvände profeten till Mecka, och vid sin död 632 e.Kr. hade islam spridit sig över stora delar av den arabiska halvön.

2.3.1 *Sunni och shi'a*

Profeten Muhammads död år 632 e.Kr. utlöste en ledarskapskonflikt inom den unga muslimska gemenskapen. En majoritet ansåg att ledarskapet borde avgöras genom samråd, och valde Abu

Bakr som den förste kalifen – dessa kom att kännas som sunniter. En minoritet hävdade däremot att ledarskapet rättmätigt tillhörde profetens familj, närmare bestämt hans kusin och måg Ali ibn Abi Talib – dessa kallas numera shi'a-muslimer (Hazleton, 2009).

Slaktfältet vid Karbala år 680 e.Kr., där imamen Husayn ibn Ali föll i strid mot umayyadernas övermakt, är av avgörande religiöst och symboliskt värde för shi'a-muslimer och åminns årligen under Ashura-dagen. Idag utgör sunniter mellan 85 och 90 procent av världens muslimer, medan shi'a-muslimer dominerar i länder som Iran, Irak och Azerbajdzjan (Hazleton, 2009).

2.3.2 Sufism

Sufismen växte fram under 800–900-talen e.Kr. som en andlig strömning inom islam som betonade en direkt och personlig erfarenhet av Gud, snarare än strikt efterföljning av yttre ritualer. Sufier organiserades i ordnar (tariqa) med specifika andliga vägledningar och praktiker, såsom dhikr (ihågkommande av Gud), meditation och asketism (T. Karamustafa, 2007). Sufismen utgör en del av både sunni- och shi'a-islam och är en levande tradition med följare bland många grupper, inklusive ungdomar och kvinnor.

2.4 Muslimer i Sverige

Muslimsk närvaro i Sverige går långt tillbaka i historien, men det är främst från 1960-talet och framåt som populationen vuxit avsevärt, drivet av invandring av arbets- och flyktingsmigranter från muslimska majoritetländer. Islam betraktas idag som den näst största religionen i Sverige (Gardell, 2010). Demografiska bedömningar indikerar att ungefär en miljon människor, eller cirka tio procent av befolkningen, kan ha muslimsk bakgrund (Hübinette, 2017).

Muslimer i Sverige utgör en synnerligen heterogen grupp med skiftande språkliga, kulturella och socioekonomiska bakgrunder, liksom varierande grad av religiositet och religiösa tolkningar. Mattias Gardell (2010) lyfter fram begreppet 'islamofobi' som ett väsentligt problem i det svenska samhället: en negativ föreställning om muslimer som en homogen och annorlunda grupp, 'de andra', vilket påverkar deras möjligheter till deltagande och social inkludering. Det är mot denna

bakgrund av mångfald och stereotypisering som läroböckers framställning av islam får sin särskilda pedagogiska relevans.

3 Tidigare forskning

Frågan om hur islam framställs i svenska läroböcker har uppmärksammats i ett flertal studier. De mest centrala för denna studie presenteras nedan.

3.1 Härenstams studier av islam i läroböcker

Kjell Härenstam publicerade 1993 sin banbrytande studie *Skolboks-Islam: Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*, som fortfarande räknas som en grundläggande referens inom området. Härenstam myntade begreppet 'skolbok-islam' för att beteckna den förenklade och stereotypa bild av islam som präglade de svenska läroböckerna från den epoken. Denna bild hade föga gemensamt med hur muslimer faktiskt levde och tolkade sin tro i vardagslivet (Härenstam, 1993, s. 30–55).

Härenstam fann att islam konsekvent presenterades som en rigid religion med strikta regler och en stark betoning på yttre särdrag, medan intern mångfald – som skillnader mellan sunni- och shi'a-islam eller regionala variationer – nästan fullständigt ignorerades (Härenstam, 1993, s. 60–70). I en uppföljande artikel från 2006 konstaterade Härenstam att vissa förbättringar skett, men att tendensen att förenkla och generalisera kvarstod (Härenstam, 2006, s. 5, 41).

3.2 Otterbeck och kraven på läroböcker

Jonas Otterbeck analyserar i sin artikel 'What is Reasonable to Demand? Islam in Swedish Textbooks' (2005) de krav som bör ställas på läroböcker när religioner skall skildras realistiskt och korrekt. Han visar att svenska läroböcker generellt strävar efter objektivitet, men att denna strävan paradoxalt nog kan minska innehållsmässig komplexitet: för att undvika att främja specifika tolkningar presenteras islam ofta i mycket allmänna termer, vilket leder till att nyanser och viktiga distinktioner försvinner (Otterbeck, 2005).

Otterbeck argumenterar för att läromedel i en mångkulturell och pluralistisk skolkontext måste visa en religion från många vinklar – inkluderande variationer i religiös utövning, kulturella seder och teologiska skolor. Avsaknaden av detta riskerar att befästa stereotypa uppfattningar om muslimer som en monolitisk grupp (Otterbeck, 2005, s. 799–810).

3.3 Samuelsson och muslimer i svenska skolor

Jan Samuelsson belyser i boken *Muslimers möten med svensk sjukvård och skola* (1999) de spänningar som uppstår när muslimska barn och deras familjer möter det svenska skolsystemet. Han visar att svenska skolävrderingar ibland krockar med islamiska normer och ambitioner hos muslimska familjer, och att skolan – trots sin formella neutralitet – i praktiken kan ge en negativ signal kring religiös utövning (Samuelsson, 1999, s. 101–110).

3.4 Emanuelsson och sui generis-diskursen

Jimmy Emanuelsson (2014) undersöker hur islam presenteras i svenska introduktionskurser i religionsvetenskap. Hans forskning visar att islam ofta framställs som en enhetlig och väldefinierad entitet, med litet utrymme för intern mångfald, kulturell variation och personliga tolkningar. Emanuelsson knyter detta till vad han kallar 'sui generis-perspektivet', där religion betraktas som något distinkt och fast, frikopplat från sociala, politiska och kulturella sammanhang (Emanuelsson, 2014, s. 100–106).

4 Material

I studien används tre svenska gymnasieläroböcker i ämnet religionskunskap som primärkällor. Dessa böcker valdes för att de används aktivt i undervisningen på gymnasienivå, att de täcker viktiga delar av ämnets läroplan och att de möjliggör en jämförande analys av hur islam presenteras ur olika pedagogiska perspektiv. Att böckerna faktiskt används i undervisningen kontrollerades genom direktkontakt med ett antal gymnasieskolor.

4.1 Relief Livsvägar

Boken Relief Livsvägar av Nils-Åke Tidman och Kerstin Wallin (2012) är ett traditionellt läromedel som används flitigt i svenska gymnasieskolor. Boken är faktabaserad och tydligt strukturerad, och presenterar religioner ur ett något klassiskt perspektiv. Den riktar sig till elever som behöver en tydlig och stabil informationsgrund. När det gäller islam fokuserar boken på trosartiklar, profeten Muhammads liv och islams fem pelare. Skillnader mellan sunni och shi'a behandlas, men kortfattat. Bilderna i boken illustrerar kulturella och praktiska sammanhang, vilket ger en viss bredd i framställningen. Boken tenderar dock att presentera islam som en relativt enhetlig entitet, med begränsat utrymme för kulturell variation och doktrinär mångfald.

4.2 En människa, Tusen världar

En människa, Tusen världar av Tuveesson (2022) är en gymnasielärobok med stark betoning på individ, identitet och mångfald. Bokens grundtanke är att varje människa bär många 'världar' inom sig – formbara och skiftande erfarenheter, kulturer och livsåskådningar. Religion presenteras inte främst som ett system av läror och ritualer utan som något människor tolkar, tillämpar och lever på individuella sätt. Islam beskrivs som en global religion som utövas i vardagen, och boken betonar tydligt att muslimer inte utgör en homogen grupp. Genom personliga berättelser och konkreta exempel illustrerar boken hur islamisk identitet kan se ut på många sätt, och visar att frågor som klädsel – särskilt hijab – kan ha skiftande innebörd beroende på kontext.

4.3 Religion för gymnasiet 1

Religion för gymnasiet, Nivå 1 och 2 av Katarina Lycken Ruter, Lennart Göth och Veronica Wirström (2025) är ett väletablerat pedagogiskt verktyg anpassat för gymnasieskolan. Boken kombinerar faktabaserade redovisningar med uppmuntran till jämförelse och reflektion. Islam presenteras utförligt: profeten Muhammads liv, Koranens betydelse och islams fem pelare står i centrum. Skillnader mellan sunni- och shi'a-muslimar uppmärksammas, men fokus ligger genomgående på de gemensamma punkterna snarare än på interna olikheter. Bokens jämförande perspektiv underlättar rationell analys men riskerar också att förenkla islam genom att presentera det som ett monolitiskt system snarare än en levande och mångsidig tradition.

5 Normkritisk teori

Det normkritiska perspektivet används i denna studie som teoretiskt ramverk. Normkritik är ett svenskt begrepp som syftar på en metodisk granskning av de osynliga och osagda regler och förväntningar som genomsyrar samhälleliga institutioner, och som tenderar att missgynna mångfald och sätta vissa grupper i underordnade positioner (ne.se, u.å.).

Sörensdotter et al. beskriver normer i boken *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring* (2010) som dolda begrepp med stor makt över vad som anses självklart och normalt. I skolan – och genom utbildningsmaterial – reproduceras normer via språk, innehåll och val av perspektiv. Målet med normkritik är att synliggöra och ifrågasätta dessa strukturer, något som är grundläggande för förändring och lärande.

För denna studie är Berglunds (2017) begrepp om 'sekulär normativitet' särskilt relevant. Berglund visar att den sekulära normaliteten är djupt inbäddad i det svenska skolsystemet, och att muslimer och islamisk religiositet därför riskerar att framställas som 'det annorlunda', avvikande från en förutsatt sekulär och individualistisk norm (Berglund, 2017, s. 525–532). När läroböcker presenterar islam främst genom ritualer och regler, utan att knyta an till muslimers konkreta och varierade liv och identiteter, riskerar de att befränja just en sådan normativ åtskillnad.

Björkman, Bromseth och Hill (2021) lyfter fram hur normkritik bör fokusera på de strukturer och system som skapar ojämlikhet snarare än på enskilda individer eller minoriteter. I skolans och läroplanens kontext innebär detta att ifrågasätta de inneboende antaganden i läromedlens innehåll och bildval, snarare än att söka missgärningar hos specifika elever eller grupper (Björkman, Bromseth & Hill, 2021, s. 180–184).

6 Metod: Kvalitativ innehållsanalys

Studiens metodologiska grund är kvalitativ innehållsanalys, definierad som en systematisk metod för att klassificera och tolka innehållet i texter på ett sätt som går bortom en ren räkning av specifika ord eller fraser (Bergström & Borés, 2005, s. 23). Metoden möjliggör en fördjupad granskning av både explicita och implicita betydelser i läroböckernas texter och bilder – det vill säga att läsa även det som sägs mellan raderna och tolka budskapet inom dess kontext (Gustavsson & Svanström, 2018, s. 123).

Det metodologiska utförandet inspirerades av Bohm och Sundqvists (2025) steg-för-steg-guide till kvalitativ innehållsanalys. Processen inleddes med en övergripande genomläsning av varje bok för att förstå dess struktur och grundton. Därefter genomfördes en systematisk kodning och kategorisering av material relaterat till islams inre mångfald, muslimers identiteter och gränsen mellan religion och kultur. Analysen bygger analytiskt på de kategorier som tidigare forskning – framför allt Otterbeck och Härenstam – har identifierat som centrala i framställningen av islam i svenska läroböcker.

Både texter och bilder analyseras, då läroböckernas visuella innehåll bedöms som analytiskt lika viktigt som det skrivna. Bilder förmedlar normer och värderingar på ett särskilt kraftfullt sätt och kan antingen bekräfta eller utmana de stereotyper som textanalysens resultat pekar på (Gustavsson & Svanström, 2018, s. 123).

Det bör noteras att kvalitativ innehållsanalys inte siktar på statistisk generaliserbarhet utan på analytisk djup. Studiens trovärdighet säkerställs genom tydliga forskningsfrågor, konsistenta analytiska kategorier och transparens i tolkningsprocessen (Bergström & Borés, 2005, s. 38–39).

7 Resultat

I detta avsnitt presenteras resultaten av den kvalitativa analysen av de tre gymnasieläroböckerna Relief Livsvägar, En människa, Tusen världar och Religion för gymnasiet 1. Resultaten struktureras utifrån studiens fyra frågeställningar.

7.1 Intern mångfald inom islam

Alla tre läroböcker berör till viss del den historiska splitten mellan sunni- och shi'a-islam, men djupet i denna behandling varierar markant. Relief Livsvägar beskriver oenigheten som uppstod efter profetens död som en historisk och religiös fråga om auktoritet och ledarskap, men nämner ingenting om sufism eller andra interna strömningar. Skillnaderna skildras alltså kortfattat, och fokus läggs genomgående på de gemensamma aspekterna av tron.

En människa, Tusen världar erbjuder en mer nyanserad behandling av splittringen: boken belyser slakten vid Karbala och hur shi'a-islam, särskilt twelvershgren, kom att vörda imamerna som central religiös auktoritet. Den berör också kortfattat sufismens historia och karakteristik som en andlig tradition djupt rotad i islamisk spiritualitet, men betonar att det rör sig om en praktik för ett begränsat antal muslimer.

Religion för gymnasiet 1 presenterar en tydligare gång i den historiska kronologin kring ledarskapskonflikten och nämner också sufismens betoning på närhet till Gud och meditativa praktiker. Boken redovisar också högtider såsom al-hijra, Ashura, Mawlid al-Nabi och Id al-fitr, varav Ashura framhävs som särskilt central för shi'a-muslimer. I jämförelse nämner Relief Livsvägar bara de två största högtiderna, och En människa, Tusen världar nämner inga högtider alls.

Sammantaget visar resultaten att intern islamisk mångfald behandlas som ett hjälpföremål i läroböckerna snarare än som en väsentlig del av förståelsen av religionen. De interna uppdelningarna marginaliseras ofta, något som kan befästa uppfattningen att islam är mer homogent än det faktiskt är.

7.2 Muslimer – homogen grupp eller mångfacetterade individer?

Av de tre läroböckerna är det två – Relief Livsvägar och Religion för gymnasiet 1 – som i högre grad tenderar att stereotypisera muslimer som en någorlunda enhetlig grupp. Språkliga generaliseringar såsom 'Muslimer tror', 'Muslimer firar' eller 'Muslimer utövar sin religion' förekommer genomgående, vilket befäster uppfattningen av muslimer som ett kollektiv med enhetliga religiösa värderingar och praktiker.

En människa, Tusen världar intar en tydligt annan hållning. Boken betonar att muslimer inte är en homogen grupp och presenterar islam som en religion som tolkas och utövas på många skiftande sätt, påverkade av kulturell bakgrund, sociala omständigheter och personliga övertygelser. Genom personliga berättelser och konkreta exempel – som hur en ung muslimsk man i Sverige balanserar religiös tro med ett sekulärt socialt liv – synliggör boken muslimer som individer snarare än representanter för ett homogent kollektiv.

7.3 Religion, kultur och identitet

Alla tre läroböcker sammanfogar i varierande grad religiösa och kulturella uttryck utan att tydliggöra skillnaden dem emellan. Tradition, klädsel och familjestrukturer presenteras omsom som religiösa föreskrifter, omsom som kulturella särdrag, utan att deras skilda natur alltid tydliggörs.

I Relief Livsvägar är kvinnors klädsel – särskilt hijab – starkt kopplad till religionen, utan att det redovisas att denna praxis varierar avsevärt beroende på kulturell kontext och individuell övertygelse. I En människa, Tusen världar undersöks klädsel, matvanor och familjeliv som områden där religiösa och kulturella dimensioner samverkar snarare än som fasta universella religiösa begränsningar. Boken framhåller att hijab för vissa uttrycker religiös tro, för andra kulturell identitet, och för åter andra saknar djupare innebörd – en nyansering som bidrar till en mer realistisk och mångfacetterad framställning.

Religion för gymnasiet 1 erkänner att islam manifesterar sig på olika sätt världen över, men denna mångfald beskrivs i begränsad detalj. Gränsen mellan religion och kultur utforskas

minimalt, vilket potentiellt kan leda till att kulturella traditioner behandlas som religiösa föreskrifter.

7.4 Pedagogiska konsekvenser

Resultaten tyder på att den rådande tendensen att framställa islam som en relativt enhetlig religion riskerar att ge elever en förenklad förståelse. När mångfalden inom islam inte lyfts fram kan eleverna få svårt att förstå och respektera de muslimer de möter i sin vardag. Ur ett normkritiskt perspektiv riskerar dessutom en homogeniserande skildring att förstärka uppfattningen av muslimer som 'de andra' i förhållande till en underförstådd sekulär och individualistisk majoritetskultur.

De tre läroböckerna uppfyller sammantaget formellt läroplanens krav på neutralitet och övergripande bredd. Graden i vilken de också främjar en genuin förståelse för religionens mångfald och komplexitet varierar dock avsevärt, med En människa, Tusen världar som det tydligaste undantaget i positiv riktning.

8 Analys

Analysen kombinerar det normkritiska perspektivet med studiens resultat för att tolka och fördjupa förståelsen av hur islam framställs i de tre läroböckerna.

8.1 Textanalys

Analysen av de tre läroböckernas texter avslöjar en grundläggande spänning i framställningen av islam: å ena sidan strävan efter objektivitet och pedagogisk tydlighet, å andra sidan det önskvärda behovet av att låta islams inre mångfald träda fram. Dessa böcker uppvisar tydliga skillnader i hur de hanterar denna spänning, men avslöjar också återkommande gemensamma mönster som stämmer överens med Härenstams (1993, 2006) och Otterbecks (2005) tidigare observationer.

I alla tre läroböcker presenteras islam främst genom centrala trosuppfattningar, viktiga ritualer och historiskt ursprung. Denna faktabaserade inriktning ger en stabil introduktion till religionen, men tenderar att ge bilden av islam som ett komplett, slutet system snarare än en levande praxis vars tolkningar skiftar med tid, plats och individ.

Marginalisering av interna uppdelningar är också ett genomgående mönster: skillnader mellan sunni och shi'a, och sufismens andliga tradition, nämns visserligen, men behandlas genomgående som historiska fakta snarare än levande dimensioner av nutida religiös identitet och tillhörighet. Detta kan förstärka uppfattningen att islam är mer homogen än den faktiskt är.

En skarp kontrast uppträder i analysen av *En människa, Tusen världar*, där individens roll i förståelsen av religion betonas explicit. Islam framstår här som en religion som samverkar med identiteter, kulturer och samhällen, snarare än som en isolerad uppsättning principer. De andra två läroböckerna använder återkommande svepande generaliseringar – 'muslimer tror', 'muslimer gör' – som döljer skillnaderna mellan religiös praxis, kulturell tradition och individuella val, i linje med vad Emanuelsson (2014) kallar *sui generis*-perspektivet.

Denna analys överensstämmer med Berglunds (2017) iakttagelse om sekulär normativitet: när islam främst presenteras genom ritualer, regler och religiösa symboler – och inte i relation till muslimers konkreta och varierade liv – riskerar muslimer att framstå som 'annorlunda' i förhållande till en implicit sekulär norm. Förenkling är inte nödvändigtvis avsiktlig – det är ofta ett resultat av strävan efter pedagogisk tydlighet. Men, som Otterbeck (2005) påpekar, riskerar en alltför generaliserad bild att befränja stereotyper, trots goda avsikter.

8.2 Bildanalys

Bildmaterialet i de tre läroböckerna utgör ett värdefullt analytiskt komplement till textanalysen. Bilder är inte neutrala illustrationer – de förmedlar aktivt normer och värderingar kring religionens uttryck.

Ett återkommande mönster i alla tre böcker är att islam presenteras visuellt främst genom grundläggande religiösa symboler och praktiker: moskéer, bön, pilgrimsfärd till Mecka och kvinnor som bär hijab. Dessa bilder skapar en igenkänd bild av religionen, men kan också avgränsa framställningen till dess yttre och rituella dimensioner. I Relief Livsvägar används bilderna främst för att bekräfta textinnehållet, i Religion för gymnasiet 1 illustrerar bilderna historiska händelser och heliga platser, medan En människa, Tusen världar i högre grad använder bilder som visar muslimer i vardagliga och sociala situationer.

Ur ett normkritiskt perspektiv kan bildval som enbart fokuserar på religiösa uttryck befästa uppfattningen av islam och muslimer som en monolitisk grupp. Bilder som istället visar muslimer i mångsidiga sociala roller och vardagliga kontexter kan utmana dessa normer och främja en mer nyanserad förståelse.

9 Diskussion

Studiens resultat och analys pekar mot en central spänning i den pedagogiska skildringen av islam: å ena sidan behovet av pedagogisk förenkling och tydlighet, å andra sidan nödvändigheten att främja en genuin förståelse för religionens rika komplexitet. Läroböckerna presenterar ofta islam via dess gemensamma trosinnehåll, viktiga ritualer och historiska ursprung – en modell som skapar en pedagogisk struktur som är lätt att undervisa i, men som riskerar att konstruera islam som en homogen och statisk religion.

Resultaten stämmer väl överens med Härenstams (1993, 2006) observationer, som visar att trots årtionden av diskussion om hur man framställer islam mer korrekt, kvarstår tendensen att förenkla och generalisera. Att några av de studerade läroböckerna är nyare än de som analyserades i Härenstams forskning bekräftar att de stereotypa dragen inte helt har försvunnit.

Ur ett normkritiskt perspektiv synliggör studien hur läroböcker kan reproducera majoritetsnormer och konstruera muslimer som 'de andra'. När intern mångfald, vardagsliv och personliga tolkningar ges otillräckligt utrymme riskerar undervisningsprocessen att befästa en syn på muslimer som ett avvikande kollektiv, snarare än som en integrerad del av det mångkulturella samhället. Detta strider mot både skolans värdegrund och Gy25:s mål om ömsesidig förståelse och kritiskt tänkande.

Studien visar också att det finns variationer mellan läroböckerna. En människa, Tusen världar erbjuder ett alternativt individualistiskt och pluralistiskt perspektiv på religion som bättre överensstämmer med normkritisk teori och Gy25:s betoningar. Variationen återspeglar bredare pedagogiska och ideologiska skillnader i sättet att angripa religion som utbildningsämne.

Det bör i sammanhanget understrykas att läroböcker inte fungerar som isolerade ämnesförmedlare. Lärares egna undervisningsval, klassrumsdiskussioner och kompletterande material spelar alla viktiga roller. Ändå är läroboken ett grundläggande och inflytelserikt referensdokument, vilket gör det synnerligen viktigt att dess innehåll granskas kritiskt.

Skolans uppdrag, i enlighet med Gy25, kräver höga standarder för utbildningsresurser. Läroböcker bör inte bara förmedla faktakunskap utan också hjälpa elever att förstå religiös och kulturell mångfald i hela dess komplexitet. Där skillnaderna mellan religion, kultur och identitet görs tydliga ökar sannolikheten att elever förmår förstå religioner som levande och föränderliga sociala fenomen, snarare än som statiska kategorier.

10 Slutsats

Denna studie har visat att islam i svenska gymnasieskolors läroböcker ofta presenteras på ett förenklat och generaliserande sätt, trots den uttalade ambitionen att vara objektiva och heltäckande. Religionens interna mångfald erkänns formellt, men det avsätts sällan tillräckligt utrymme för att korrekt och tydligt skilja islam och dess anhängare från varandra. Islam framstår alltför ofta som en monolitisk tradition präglad av strikta regler, snarare än som det levande och mångfacetterade religiösa arv det faktiskt representerar.

Studien har också visat att presentationen av islam varierar mellan de tre granskade läroböckerna. Läroböcker som prioriterar individens perspektiv, identitet och vardagsliv främjar en mer djuplodande och inkluderande förståelse av religionen, medan traditionella, faktabaserade verk riskerar att vidmakthålla föråldrade stereotyper. Detta resultat bekräftar tidigare forskning som visat att islam vanligtvis skildras som mer homogen och mindre anpassningsbar än vad som faktiskt stämmer.

Ur ett normkritiskt perspektiv är det tydligt att framställningen av islam i läroböcker inte bara beror på vad som sägs, utan lika mycket på vad som utelämnas. Genom att ge otillräckligt utrymme åt mångfald, vardagsliv och personliga tolkningar riskerar läromedel att förstärka idén att muslimer representerar en avvikande enhet. Detta strider mot skolans värdegrund och Gy25:s mål om att främja ömsesidig förståelse och respekt.

En sammanhängande, heltäckande och medveten presentation av islam och muslimer i gymnasieläroböckerna kan öka elevers förståelse för religiös mångfald och bidra till att utmana stereotyper i ett mångkulturellt samhälle. Denna studie bidrar därför till den pågående vetenskapliga debatten om vikten av religionsundervisning och kan tjäna som utgångspunkt för framtida forskning och utveckling av utbildningsmaterial.

11 Referenser

- Abu Rumman, M. (2010). *Sufism Today: Contemporary Interpretations of the Sufi Community and Its Different Patterns*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Jordan and Iraq Office. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/amman/18222.pdf>
- Aldrin, V. (2020). *Skolans religiösa historia: Om övergång från statlig kristendom till statlig religionskritisk sekularism*. Undervisningshistoria.se. <https://undervisningshistoria.se/skolans-religiosa-historia-om-overgangen-fran-statlig-kristendom-till-statlig-religionskritisk-sekularism/>
- Berglund, J. (2017). *Secular normativity and the religifications of Muslims in Swedish public schooling*. *Oxford Review of Education*, 43(5), 524–535.
- Bergström, G., & Borés, K. (2005). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys (2a uppl.)*. Studentlitteratur.
- Björkman, L., Bromseth, J., & Hill, H. (2021). *Normkritisk pedagogikframväxt och utveckling av ett nytt begrepp i den svenska utbildningskontexten*. *Nordisk tidskrift for pedagogikk & kritikk*, 7(2021), 179–195. <https://pedagogikkogkritikk.no/index.php/ntpk/article/view/2314/5511>
- Bohm, I., & Sundqvist, J. (2025). *Qualitative content analysis: A step-by-step guide for beginners to the method, theories, epistemology, ontology, and rigour*. *The Qualitative Report*, 30(9), 4236–4263.
- Emanuelsson, J. (2014). *Islam and the Sui-generis Discourse: Representations of Islam in Textbooks Used in Introductory Courses of Religious Studies in Sweden*. *Method and Theory in the Study of Religion*, 26(1), 99–107.
- Gardell, M. (2010). *Islam och muslimer i Sverige: En utvärdering av trettio projekt finansierade av Arvsfonden 1994–2006*. Arvsfonden. https://www.arvsfonden.se/download/18.5eb95a9b1722c1f961012d01/1590490845924/utvarderingsrapport_-_islam_och_muslimer_i_sverige.pdf
- Gustavsson, M., & Svanström, Y. (2018). *Metod, guide för historiska studier (1a uppl.)*. Studentlitteratur.
- Hazleton, L. (2009). *After the Prophet: The Epic Story of the Shia-Sunni Split in Islam*. Doubleday.
- Härenstam, K. (1993). *Skolboks-Islam: Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*. Göteborgs Universitet.
- Härenstam, K. (2006). *En granskning av hur religion/trosuppfattningar framställs i ett urval av läroböcker: Underlagsrapport till Skolverket rapport 'I enlighet med skolans värdegrund?'*. Skolverket.

- Hübinette, T. (2017, 14 mars). Hur många muslimer finns det i Sverige? Kanske är en tiondel av befolkningen svenska muslimer. Tobias Hübinette – blogg. <https://tobiashubINETTE.wordpress.com/2017/03/14/muslimer-sverige-minoriteter/>
- Lings, M. (2008). Muhammed, hans liv enligt de tidigaste källorna. Semazen Publikations/Peker AB.
- Lycken Ruter, K., & Göth, L. (2025). Religion för gymnasiet nivå 1 (3a uppl.). Natur & Kultur.
- Nationalencyklopedin. (u.å.). Läromedel. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/läromedel>
- Otterbeck, J. (2005). What is Reasonable to Demand? Islam in Swedish Textbooks. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), 765–812. <https://www-tandfonline-com.bibproxy.kau.se/doi/pdf/10.1080/13691830500110066>
- Samuelsson, J. (1999). Muslimers möten med svensk sjukvård och skola (1a uppl.). Studentlitteratur AB. Skollagen (2010:800).
- Skolverket. (u.å.). Läroplan för gymnasieskolan (Gy25). <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-gy25-for-gymnasieskolan>
- Skolverket. (2006). I enlighet med skolans värdegrund. En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker. <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a6582a4/1553961645390/pdf1659.pdf>
- Skolverket. (2025). Uppdrag om val och användning av lärverktyg i undervisningen. <https://www.skolverket.se/kompetensutveckling/stod-i-arbetet/uppdrag-om-val-och-anvandning-av-larverktyg-i-undervisningen>
- Sörensdotter, R., Rosen, M., Bromseth, J., Andersson, L., Berg, V., Björkman, L., Edemo, G., Ellburg, A-F., Josephson, A., Kumashiro, K-K., & Nordenmark, L. (2010). Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring (1a uppl.). Centrum för genusvetenskap.
- T. Karamustafa, A. (2007). *Sufism: The Formative Period*. Edinburgh University Press.
- Tidman, N-Å., & Wallin, K. (2012). *Relief Livsvägar* (2a uppl.). Gleerups.
- Tuvelsson, R. (2022). *En människa, Tusen världar* (2a uppl.). Gleerups.
- Widholm, T. (2020). Läromedel i praktiken. Läromedelsbruk i religionskunskap på gymnasieskolan. Linköpings Universitet. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1471073/FULLTEXT01.pdf>